

NEDİM DÎVÂNÎ'NDA ATEŞ VE ATEŞLE İLGİLİ KELİMELERİN KULLANIMI

SEVİM BİRİCİ¹

Özet

Bu makalede 18. yüzyılda yaşamış, şiirlerinde zevk ve sefayı, devrinin yaşam şeklini işlemiş olan Divan edebiyatı şairlerinden Nedîm'in Divânî'nda ateş kelimesini nasıl kullandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nedîm ateş kelimesini yalın olarak, bileşik şekillerde, soyut ve somut olarak kullanmıştır. Ayrıca ateş kelimesine beyitlerde olumlu, olumsuz anlamlar yüklemiş, ateşle ilgili deyimleri kullandığı gibi ateşle zıtlık ifade eden kelimelere de yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Nedîm, Divan Şiiri, Ateş.

FIRE AND THE USAGE OF WORDS RELATED TO FIRE IN NEDİM'S DIVAN

Abstract

In this article, it has been tried to find out how the word of 'fire' has been used in Nedim's Divan who is one of the poets lived in 18th century expressed the life of enjoyment and life-style in his period. Nedim has used the 'fire' as absolute form with compound, abstract and concrete forms. Also he has loaded the 'fire' affirmative and negative meanings. As he has used the idioms about fire but also he has mentioned the opposite words to fire.

KeyWords: Nedîm, Divan Poetry, Fire.

¹Yrd. Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, biricis@firat.edu.tr.

GİRİŞ

18. yüzyıl Divan edebiyatı şairlerinden asıl adı Ahmed olan Nedim, tahmini olarak 1681 yılında doğmuş ve 1730 yılında ölmüştür.

Nedim'de geleneksel edebî unsurların yanında; içerisinde ince ve zengin hayallerin, soyut ve somut kavramlardan müteşekkil orijinal anlamlı ifadelerin, sözden üstün tutulmuş girift ve derin anlamların, mübalağaların, tezatların, yeni buluşların bulunduğu Sebki Hindî'nin de tesiri vardır. Bu çerçevede şairlerinde genellikle zevk ve sefayı, işreti işlemiş olan Nedim'in yakıcılığı ön planda olan "ateş" kavramını beyitlerinde nasıl kullandığını tespit etmeye çalıştık.

Bilindiği gibi Farsça bir sözcük olan "ateş", sözlükte yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od, nar (Türkçe sözlük, 2005:141) olarak ifade edilmektedir. Divan edebiyatında ateş, aşkın içinde bulunduğu aşkın ıstırapıdır. Ayrıca sevgilisine duyduğu özlem ve hasret de ateş şeklinde kendini gösterir ve daima aşığı yakar. Ateş gözde tutuşur ve gönülde alevlenir. Âşık gönlündeki ateşi söndürebilmek için daima gözünden su akıtır. Ama o ateş asla sönmez. Ateşin yanında sudan başka bir de hava vardır. O da ah şeklinde ateşi arttırır. Hatta bu ah ateşli olarak ağızdan çıkar. Ateş bazen mum ile birlikte kullanılır ve şairin aşk ateşiyle yanması hâli, tıpkı için için yanan bir muma benzetilir. Sevgilinin yanağı ve dudağı renk dolayısıyla bir ateştir. Yakıcı özelliği buradan gelir. Şarap da renk itibarıyla bir ateş-i seyyâle (yakıcı ateş)'dir. Büyü yapmak için yazılan tıslımlarda ateş yakılmış. Ateş lâle ile birlikte kullanılıncı dağlama özelliği kendini gösterir. Lâlenin bağrındaki dağ, sevgilinin yanağından dolayı ortaya çıkmıştır. Ateş cehennemdeki nâr'dır. Ancak onda nur özelliği de vardır. Yani ateş yakma özelliği yanında aydınlatma özelliğine de sahiptir. Nitekim güneş bir ateştir. Kebap ateş ile yapılır tıpkı yanan aşkın gönlünün kebab olup mezelik teşkil etmesi gibi. Öd ağacı ateşte yakılır ve güzel kokar. Sevgilinin beni, ateş gibi olan yanağı üzerinde yanıp kalmış bir karabiber yahut habbedir. Kervanlar geçtikleri yerde ateş külleri bırakırlar. Ateş aynı zamanda anâsır-ı erba'adan olarak tenasübe yol açar. Nemrud'un İbrahim peygamberi ateşe atması bir telmih konusudur. Semender denen canlı hayvan ateşte yanmaması dolayısıyla ateş ile birlikte kullanılır. Böylece âşık da kendini semendere benzetir. Ateşbâzlar ve ejderhâlar da ağızlarından ateş fişkırtırlar. Divan edebiyatı ateşi daha birçok şekillerde gerek bilinen anlamında, gerekse mecazi kullanım şekliyle konu edinmiş kelimenin eşanlamlıları olan "nâr, âzer, alev" kelimelerine de bünyesinde sıkça yer vermiştir (Pala,1995:54)

Nedim Divânı'nı incelediğimizde "âteş" kelimesinin "âteş", "âteşhâne", "âteşli", "âteşlik", "âteşin", "âb u âteş", "Tığ-ı âteş-reng", "âteş-i endüh u gam", "âteş-i kahr", "beyt-i âteşin-lehçe", "âteş-lehçe", "âteş-i süzân", "nâle-i âteş-feşân", "nefes-i âteşin", nâle vü feryâd u âh-ı âteşin", "âteş-i sitem", "şarâb-ı âteşin", "âteşkede-i derd", "âteş-i aşk", "hâssiyyet-i âteş", "şevk âteşi", "saht âteş", "âh-ı âteş-zâd", "âteş-hırâm" olarak "nâr" kelimesinin "nâr-ı gayret" olarak "od" kelimesinin ise aşk odu olarak kullanıldığı görülmüştür. "Şu'le" ve "şerer" kelimeleri de kullanılmış olup ancak "azer", "alev", "kıvılcım" kelimeleri şair tarafından kullanılmamıştır. Ateşin, cehennem ilişkisinde kullanılmasına ise rastlanmamıştır.

Ateş ve ateşle ilgili bu kelimeler, Nedîm Dîvânı'nda yaklaşık elli mısradaki kullanılmış ancak bu yazımızda beyitlerin tamamına yer verilmemiştir.

1. Ateş Unsurunun Yalın Kullanımı

Şair ateş unsurunu, ateşle ilgili veya ateşten türemiş kelimeleri aşağıdaki beyitlerde yalın olarak, bazen hal ekleriyle birlikte şu şekilde kullanmıştır:

Uçar soğuktan efendi semender âteşde
Bir iki gün daha böyle eserse bu sarsar (K.13/8)

[Şiddetli gürültülü rüzgâr bir iki gün daha böyle eserse efendi, soğuktan ateşte semender uçar.]

Semender ateşte yanmayan bir çeşit efsanevi hayvandır. Denizaltına benzeyen kuyruklu bir hayvan imiş. Kelime "Samtender"den muhaffedir. Bu hayvanın ateşe girdiği zaman bir çeşit yağlı madde ifrâz ederek kendini koruduğu rivayet edilir. Başka bir rivayete göre semender sadece ateşte yaşar ve ateşten çıkınca ölmüş. Bunun bir kuş olduğunu söyleyenler de vardır. Hindistan'daki Mecusilerin devamlı yaktıkları ateşte ısının artmasıyla semender denilen kanatlı bir böcek hâsıl olurmuş. Ancak efsanevi semenderi gördüğünü söyleyen kimse yoktur (Pala,1995: 435).

Su kertenkelesi denilen bir nev'i hayvandır. Cisminin iki tarafında su ifraz eden kesesi bulunan bu hayvan kıvılcımlı kül üstünde yürüyeceği tarafları sulayarak geçtiğinden yanmazmış (Onay, 2000:399).

Nedim, Kaside-i Şitaiyye der-Zımn-ı Medh-i Pâdişâh-ı Cihân Ahmed Hân ve Vâsıf-ı İbrahim Pâşâ kasidesinin kış tasvirinde şiddetli rüzgâr iki gün daha böyle eserse ateşte yaşayan semenderin ateşten uçacağını söylemekte, kışın şiddetli rüzgârından bahsederken ateş-semender ilişkisini de bir resim gibi gözler önüne sermektedir. Beyitte sarsar kelimesi tevriyeli kullanılmıştır.

Şöyledir kaht-ı tahammül sîne-i tengimde kim
Yetmez olmuşdur nefes bir âteşin feryâda dek (G.60/5)

[Sıkıntılı gönlümde tahammülüm öyle azdır ki, nefes bir ateşli feryada artık yetmez olmuştur.]

Tahammül kelimesi, yüklenme bir sorumluluğu üstlenme, dayanma gücü, katlanma, sabretme, kaldırma anlamlarını ifade etmektedir. Kaht-ı tahammül ise dayanma gücünün azlığı, dayanıksızlık, güçsüzlüktür. Şair beyitte gönlündeki dayanma gücünün artık tükendiğini, nefesinin artık bir ateşli bir feryada yetmediğini söylemektedir. Ateşin kelimesi ateş gibi yakıcı, ateşli, canlı anlamında kullanıldığından ateşin feryat ise yakıcı, canlı bir feryat olarak yer almıştır.

Ne ma'nî gösterir dûşundaki ol âteşin atlas
Ki ya'ni şu'le-i can-sûz-ı hüsn ü ân mısın kâfir (G.41/3)

[Omuzundaki o ateş renkli (ateşli) atlas ne manaya gelir ki yani güzelliğiyle can yakan ateş misin kâfir?]

Şair sevgiliyi omuzundaki ateş renkli atlasla tasvir etmiş ve onun ne manaya geldiğini sormuştur. Ona seslenerek kâfir güzelliğiyle can yakan alev misin demektedir. Sevgilinin güzelliği yakıcı ateş gibi can yakmaktadır.

2. Ateş Unsurunun Bileşik Kullanımı

Ateşle ilgili birçok beyitte şair, ateş unsurunu başka kelimelerle birlikte bileşik olarak kullanmıştır.

Sîne de evvel ne muhrık ârzûlar var idi
Lebde ser-keş âhlar âteşli hûlar var idi (G.149/1)

[*Sinede evvel ne yakıcı arzular var idi, dudakta baş çeken (asi) ahlar, ateşli hular var idi.*]

Sinedeki yakıcı arzunun, aşk ateşinin dudakta serkeş ahlar olarak göğe yükselir olması ve ateşli hu'ların var olduğu söylenirken, yakıcı arzuların dildeki ifade şekli görülmektedir. "hû" dervişlerin zikir esnasında Allah adı yerine "hu", "hu" diye kullandıkları "o" anlamındaki bir zamirdir. Ateşli hû'lar, aşk ateşiyle, Allah aşkının dudaktaki ifadesidir. Kumru servi mazmunu vardır.

Bunu seyr etmeden gitdi cihandan neyleyim Urffî
Ki Keşmîriyyesin bâri edeydi âteşe ilkâ (Kt.7/15)

[*Urffî bunu seyretmeden cihandan gitti, neyleyeyim ki bari Keşmîriyyesini ateşe bıraksaydı.*]

Kaside-i Keşmîriyye, Urffî'nin Ekber Şâh'a Keşmir seferi münasebetiyle yazdığı kasidedir (Rıza; 2007:96) Nedim, etkilendiği şairlerden olan Urffî'nin bazı şeyleri göremeden bu dünyadan gittiğini söylemekte, ne yapayım ki bari Keşmîriyyesini ateşe bıraksaydı demektedir. Ateşe bırakmak onu yakıp yok olmaya terk etmektir. Nedim, Târih-i der Sitâyîş-i Pâdişâh-ı Cihân Sultân Ahmed Hân ve Vâsıf-ı Sadr-ı A'zam İbrahim Pâşâ vü Âsaf-ı Kapûdân Mustafa Paşa Bâğçe-i Fenâr-ı Üskûdâr kasidesinde vâsıf ettiklerinden ve dolayısıyla kendi yazdıklarından Urffî'nin haberdar olamadığını, onların daha değerli olduğunu da söylemek istemiştir. Aynı zamanda ateşe bırakmasını istediği kasidenin önemine de vurgu yapmaktadır. Keşmir bir cins yün dokuma, keşmiriyye bu dokumadan yapılan değerli üst giyecek veya kaftan/şairlik kaftanı olarak düşünüldüğünde de onu ateşe atmak itibarın düşmesi, yanıp yok olması anlamındadır.

O kâfir-beççe bir peymâne sundu kim alup
Derûn-ı lâleden âteş fûrûzân olduğun gördük (G.58/4)

[*O kâfir çocuğu bir kadeh sundu ki lalenin içinden (kadehten) ateş parladığını gördük.*]

Beyitte kadeh-lale benzetmesi kullanılmıştır. Kadeh şekil yönünden laleye içindeki içki renk bakımından parlayan ateşe benzetilmiştir. Kâfir-ateş ilgisine de dikkat etmek gerekir.

Aşk odu yakup sîne de bir şem'-i fûrûzân
Esrâr-ı dili halka ıyân eylemek ister (N.7/2)

[*Bir parlak mum sinede aşk ateşi yakıp, gönül sırlarını halka belli etmek, açmak ister.*]

Şem sinede aşk ateşini yakan sevgilidir. Aşk ateşi sinede bir parlak mum yakıp, gönül sırlarını açığa çıkarmak ister. Sinede yanan parlak mum/aşk ateşi yanınca gönülde olan sırları herkese duyurmak ister. Ateş aşk ateşi olarak kullanılmıştır.

Nâr-ı gayretle arak-rîz-i hicâb oldukça ben
Za'fımı fehm eyleyüp derdi o şûh-ı pür-fiten
Bunlara ben eyleyim mekri temâşâ eyle sen
Sonra câdûlar gibi izhâr edüpefsûn-ı fen
Dîdesin mecrâ-yı eşk-i infi'âl eylerdi yâr (M.7/4)

[Ben gayret ateşiyle utanma teri döktükçe, o fitne dolu şuh, zaafımı anlayıp derdi. Bunlara ben oyun oynayayım sen seyret. Sonra cadılar gibi ortaya çıkıp (görünüp) bilginin büyüsü, gözünü gücenme gözyaşının kanalı eylerdi yâr.]

Ateş nâr-ı gayret olarak kullanılmıştır.

Şevk âteşine sen de tutuşdun mu ey gönül
Seyr etmedin mi dün tutuşan pehlevanları (G.155/2)

[Ey gönül şevk ateşine sende tutuştun mu, dün tutuşan pehlivanları seyretmedin mi?]

Şevk: Coşku, heyecan, şiddetli arzu, keyif, neşe, sevinç yanında aydınlık, ışık, ziya anlamlarını içermektedir. Ey gönül sen de şiddetli arzu, coşku, heyecan ateşine tutuştun mu? Pehlevan kelimesi güreşçi anlamı yanında cesur, yiğit, kahraman, dilaver, iyi ok atabilen yiğit kimse anlamlarını içermektedir. Tutuşmak birinci mısradaki alevlenmek, parlamak olarak kullanılmış olup, beyitte aynı zamanda başlamak, teşebbüs etmek eylemlerini de ifade etmektedir. İkinci mısradaki kavga etmek, çekişmek veya güreşmek olarak kullanılmıştır. Dün tutuşan pehlivanları seyretmedin mi? Ateş şevkle birlikte kullanılmıştır. Şevk ateşi şevkin çok şiddetli oluşunu ifade etmekte, böyle bir şevke müptela olan kişiye tutuşan pehlivanların halini görmedin mi diye onlardan kendisine ders çıkarmasını söylemektedir.

Billah ne saht âteş imişsin gönül meger
Gark oldun eşk-i hûna söyünmez misin dahı (G.156/2)

[Allah için gönül meğer ne güçlü ateş imişsin, kanlı gözyaşına gark oldun, hâlâ sönmez misin?]

Gönül yanma itibarıyla güçlü, haşin ateşe benzetilmiştir. Bilindiği gibi su ateşi söndürür, kanlı gözyaşı da sudur. Kanlı gözyaşına gark oldun hâlâ sönmez misin derken güçlü ateşe benzettiği yanan gönül aynı zamanda kanlı gözyaşına gark olmuş bir özellikte sergiler, su ve ateş birlikteliğinde ateşin gücüne vurgu yapar. “Klasik şiirimizdeki âşık tipinin belirgin vasıfları vardır: Zayıf bir beden, sıkıntılardan dolayı sürekli ah çekiş, sararmış bir beniz, hüznü yansıtan kanlı gözyaşı....” (Selçuk, 2005:235).

Tiğ-i âteş-rence arz etmiş dil-i mecrûhunu
Müjdeler ey can-be-kef nâr indi kurbân üstüne (K.3/19)

[Yaralı gönlünü ateş renkli kılıca arz etmiş, müjdeler ey avuç içindeki can ateş indi kurban üstüne.]

Arapça kurb, yakın olma sözcüğünden türeyen kurban geleneği neredeyse tüm dinlerde bulunur. Batı dillerinde “sacrifice” sözcüğüyle karşılanan kurban, Tanrı'ya yaklaşma, onun gözüne girip değer kazanma amacıyla insan, hayvan, bitkiler arasından canlı bir yaratığın değişik şekillerde boğazlanması, öldürülmesi, yakılması, toprağa gömülmesi ya da yenilmesi şeklinde gerçekleştirilen bir ibadettir. Kurban kesme herhangi bir halka veya dinsel inanişaya özgü olmayan, birçok dinde değişik şekillerde yerine getirilen geleneksel bir ibadettir. Tek tanrı inancı

taşımayan müşrik ya da putperest kabile ve halkların da tanrılarına kurban sunma geleneği vardır. Tanrı'ya adanan çeşitli hediyelerin kurban edilmeleriyle kutsallaştıkları ve tanrısal özellikler kazandıkları kabul edilir (Yıldırım, 2006:478).

Sâmî rivayetlerinde ilk kurbanlar Hâbil ve Kâbil tarafından kesilerek Allah'a sunulmuştur. İki kardeş kurbanlarını sunduklarında, sîmurg görünümünde bir ateş gelip kurbanın kabul edildiğinin göstergesi olarak Hâbil'in kurbanının üzerine konup onu yakmıştır. Bunun üzerine dünya üzerinde ilk olarak Kâbil bir ateşkede yaparak içerisinde ateş yakmış ve ona ibadet etmeye başlamış, ateş kendi kurbanını kabul edene dek bu tavrını sürdüreceğine söz vermiştir (Yıldırım, 2006:478).

Beyitte yaralı gönül ateş renkli kılıca arz edilmiş, ateş kelimesi ise renk itibarıyla kullanılmıştır. Beyitte müjdeler ifadesinde teslimiyet ve bu teslimiyetten doğan mutluluk görülmektedir. Ateş, nar, yara, kurban kelimelerinde ateşin rengi hâkimdir. Leff ü neşr sanatı vardır.

Kalır nâ-puhte zâhid düşse bin yıl âteş-i aşka
Zuhûr eyler mi hiç hâsiyyet-i âteş semenderden (G.95/6)

[Zahid bin yıl aşk ateşine düşse pişmemiş kalır. Ateşin hâsiyyeti hiç semenderden gözükür mü, ortaya çıkar mı.]

Bu beyitte de yine semender-ateş ilişkisi kullanılmıştır. Şair ateşin yakıcı etkisinin semenderde görülmediği gibi, zahit üzerinde de aşk ateşinin etkili olmadığını yine ham kalacağını söylemektedir. Ateş aşk ateşi ve semender bağlantılı olarak kullanılmıştır. Buradaki ateş de olgunlaştırıcı, kemâlâta erdirici olan yapıcı ateştir.

Oldu her beyt-i âteşin-lehçe
Tab'-ı pür-sûza vâye-bahş-ı zülâl (Kt.61/3)

[Her beyti ateşten bir (dil) lehçe oldu, fazla yakıcı yaratılışa güzel, hoş bahşedilmiş nasip (bağış).]

Her beyti ateşten bir lehçe oldu. Ateş yakıcıdır, yakma özelliği ile etkileyicidir. Nedim her beytin ateş gibi etkileyici olduğunu ve yakıcılığı yakmayla dolu olana bu özelliğin bahşedilmiş güzel bir nasip olduğunu söylemektedir. Beyt-i âteşin-lehçe değişik ve etkileyici bir benzetme olarak kullanılmıştır. Çoğunlukla incelediğimiz diğer Sebki Hindî şairlerinde görülmemiş bir kullanımdır.

Böyle âteş lehçe lâzımdır sühan tâ kim Nedîm
Germ-sâz-ı nağme-i tahsîn ola hânendeye (G.125/5)

[Nedim söz için (söze) böyle ateş lehçe lazımdır ki, okuyucuya beğenilmiş nağmenin sıcaklığı ola.]

Yukarıdaki beyitte "Beyt-i âteşin-lehçe"yi kullanan şair bu beyitte de söz için, şiir için âteş lehçeyi kullanmıştır. Sözün veya şiirin beğenilir, etkili olması için ateş gibi olması lazımdır demektedir. Ateş-zebân mecazen çabuk ve keskin dil yanında dilin fasih ve beliğ olmasını ifade etmektedir (Affi, 1391:47)

Şâyed eser ede nefes-i âteşini hayf
Olmaz enîn-ı âşika zîrâ metâ vü keyf

Hem-mahlasım ki nazm ile etmişdisell-i seyf
Bu mısra'ı benim çün okurmuş şitâ vüsayf
Nedîm-i zâr ile germ-ülfet olmasın (M.9/8)

[Eğer ateş gibi nefesi iz bırakırsa yazık, zira inleyen aşığa mal ve keyif olmaz. Benimle aynı mahlasta olan ki nazm ile kılıç çekmişti. Bu mısraı kış ve yaz benim için okurmuş. Söyleyin inleyen Nedim ile sıcak ilişkide olmasın.]

Ateş “nefes-i âteşin” yani ateş gibi nefes olarak kullanılmıştır.

Sinemde olan âteş-i sûzânımı görme
Bağrımda olan dâğ-ı firâvânımı görme (N.11/1)

[Sinemdeki yanan ateşimi görme, bağrımda olan çok yarımı görme.]

Göğsümdeki yanmakta olan/yakan ateşi görme. Bağrımda olan çok yarımı görme. Şair görme kelimesiyle gönlündeki yakan ateşin ve bunun etkisiyle oluşan yaranın da fazlalığına işaret etmektedir. Âteş-i sûzân; yakan ateş beyitte görünmeyen sinedeki soyut ateş olarak kullanılmıştır.

Tahammül mülkünü yıkdın Hülâgû Han mısın kâfir
Aman dünyâyı yakdın âteş-i sûzan mısın kâfir (G.41/1)

[Kâfir, tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Han mısın, aman dünyayı yaktın yakan ateş misin?]

Hülâgû Han (ölm.663/1265), Cengiz Han'ın torunu olup İlhanlı Devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır (1256/1265). Hükümdarlığı süresinde yaptığı yağma, tahrip ve halkı kılıçtan geçirme olaylarıyla birlikte anılır. Bağdat'ın işgali ve Abbâsî halifeliğine son verilmesi İslam tarihi ve medeniyeti açısından bir dönüm noktası olmuştur. Tarihte eşine az rastlanır bir katliam yapılmış, cesetlerden yayılan kokular Hülâgû'yu dahi şehirden uzaklaştırmak zorunda bırakmıştır. Cami ve kütüphaneler tahrip edilmiş, kitaplar Dicle'ye atılmış, nehir günlerce mürekkep renginde akmıştır. Bu istila sadece Bağdat için değil bütün İslam dünyası için bir felaket olmuştur. Bu tarihten itibaren İslam medeniyetinin duraklamaya ve gerilemeye başladığı görülür (Yuvalı, 1998:474).

Şâir kâfir derken sevgiliye veya güzele seslenmekte ve tahammül mülkünü yıktın demektedir. Tahammül mülkünün yıkılması sabrın, dayanma gücünün sona ermesidir. Bunu da Hülâgû Han'ın yaptıklarıyla bağdaştırmakta sevgilinin yaptıklarını Hülâgû Han'ın yaptıklarına benzetmektedir. Dünyayı yaktın yakan ateş misin demektedir. Yakmak, yıkmak, yakan ateş, kâfir kelimeleri arasında ilişki kurulmuştur.

Olmakda derûnunda hevâ âteş-i sûzan
Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde (G.145/4)

[İçindeki hava yakan ateş olmakta, neyin içinde diyemem ki ne haller var.]

Farsça'da “kamış” anlamına gelen nây kelimesi Türkçede uzun süre bu şekilde kullanıldıktan sonra zamanla neye dönüşmüştür. Ney üflemeli bir müzik aletidir. Neyin icadıyla ilgili olarak, Hz. Peygamber'in ilahi bir sırrı Hz. Ali'ye söylediğinden sonra Hz. Ali'nin bu sırrın manevi ağırlığına dayanamayıp onu susuz bir kuyuya bağırıldığı ve daha sonra bu kuyudan çıkan kamışlardan her rüzgar estiğinde bu sırrın etrafa yayıldığı yolunda bir menkabe

anlatılır (Uygun; 2007 C.33:68). Tasavvuf düşüncesinde ise ney insan-ı kâmilî temsil eder. Beyitte şâir neyin içindeki havanın dile getirmeye çalıştığı hallerinden dolayı yakan ateşe dönüştüğünü ifade ederken, içinde ne hallerin olduğunu söyleyemem demektedir. Söyleyemem derken buna gücünün yetmediği yanında yetkisinin de olmadığını dile getirmektedir.

Ey andelîb nâle-i âteş-feşânı ko
Tâ böyle hiffet eyleme âh u figânı ko
Terk eyle bî-edebliğî eşk-i revânı ko
Şeb-nem misâl sen dahıbâr-ı girânı ko
Terdir mizâc-ı nâzûk-i gül sıklet olmasın (M.9/5)

[Ey bülbül ateş saçan iniltiyi bırak ki böyle basitlik eyleme, ahı figanı bırak. Edepsizliği terk et, akan gözyaşını bırak. Şebnem gibi sende ağır yükü bırak. Nazik gülün mizacı tazedir, ağırlık olmasın.]

Nedîm-i Kadîm'in gazeline yazılmış olan tahmîsde ise "nâle-i âteş-feşân" tamlaması bulunmakta. Bülbüle ateş saçan iniltiyi bırak şeklinde seslenilerek kullanılmıştır.

Dâğ-ber-dâğ-ı cefâ-yıdehr-i dūnum ben müdâm
Nâle vü feryâd u âh-ı âteşînim tâzedir (G.15/2)

[Alçak dünyanın cefası yara üzerine yaradır, inilti feryat ve ateş gibi ahım sürekli tazedir.]

Nâle vü feryâd u "âh-ı âteşîm"im ifadesinde şair, ateş kelimesini ah kelimesiyle birlikte ateşli, ateş gibi ah olarak kullanmıştır. Ah divan şiirinde aşğın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. Ah ateşi göklere yükselir ve Allah katına ulaşır. Âşık bazen öyle ateşli ah eder ki onun ateşinden gökte yıldızlar, ay ve güneş tutuşur ve yanar. Ahın en önemli sebebi sevgiliye kavuşamamak ve onu özlemine duymaktır, kavuşacak olsa yine ayrılık anını düşünerek ah eder. Ah ile ilgili birçok teşbih ve mecazlar kullanılmıştır, bunlardan biri de ateştir. Şair bu ateşli ahının sürekli taze olduğunu söylemektedir.

Mihrin nihân eyledi devran şafak değil
Benzer ki âteş-i sitemin iltihâbı var (G.24/2)

[Güneşin gizledi vakit şafak değil, anlaşılıyor ki sitemin ateşinin tutuşması var.]

Mihr güneştir, şefkattir. Güneş sevgilidir. Şafak vakti, güneş doğmadan önceki alaca karanlığın olduğu güneşin yeni çıkmaya başladığı vakittir. Güneşin gizlemesi yüzünü göstermemesidir, güneş görünmeyince şafak vakti olmaz veya şefkatin esirgenmesiyle de kişi mutlu olmaz. Sitem: Zulüm, haksızlık, sıkıntı, eziyet, azarlama, dokunaklı söz söylemedir.

İltihâb: Yanma, alevlenme, tutuşma anlamları yanında vücudun herhangi bir yerindeki ateşli yara, kırmızılık veya irin toplanmasıdır. "Âteş-i sitemin" fazla sıkıntının, zulmün etkisinin oluşturduğu yaradır. Ateş "âteş-i sitemin" şeklinde farklı bir tamlama olarak görülmektedir.

Su verenler nâz ile ol gülbün-i nâzendeye
Âteş etmişdir niyâzı bülbül-i şermendeye (G.125/1)

[O nazlı gül köküne naz ile su verenler; utangaç bülbüle niyâzı (yalvarıp yakarmayı) ateş etmiştir.]

Nâz: Sevgisinin dertli ve mahzun aşığına güç vermesi, sevgilisinin aşığını kandırması, ona cilve yapması, bilmezlikten gelmesidir (Uludağ, 1996:401). Niyâz: Dua, yalvarma, tevazu gösterme, selam, himmet, baş kesmek (Uludağ, 1996:411) demektir.

Nazlı, narin gül köküne naz (yalvarma, rica) ile su vermek, gülün büyüyüp gelişmesini, güzelleşmesini ve dolayısıyla kendini beğenmesini sağlayacaktır. Naz ile büyütülmüş gül utangaç bülbüle yalvarıp yakarmayı ateş edecektir. Ateş etmiştir ifadesiyle şair, bülbülün gülün karşısında ne kadar ateş, sıkıntı içerisinde utanarak yakaracağını söylerken gül-ateş ilişkisini de gözler önüne sermiştir.

Kime fâş eylesin dil derdini feryâddan gayri
Kime yansın yakılsın âh-ı âteş-zâddan gayri (G.157/1)

[Gönül derdini feryattan başka kime duyursun, ateşten doğan ahtan gayri kime yansın yakılsın.]

Ah divan şiirinde aşığın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünüldüğü için gönüldeki ateşin dışa vuruluş şeklidir.

Gönül içindeki derdini feryat ederek dile getirir, yayar. Ateşten doğan âhtan başka kimseye yanıp yakılmaz (derdini anlatarak şikâyet etmez). Ateş âh-ı âteş-zâd tamlaması olarak kullanılmıştır. Âşiklar da bir nevi ateşin çocuğudur.

Yakup fûrûğ-ı ruhu tâze dâğ dâğımıza
Kuloğlu dil-beri âteş kodı ocağımıza (Müf.19)

[Yanağının parlaklığı yaramıza taze yara yakıp, gönül götüren Kuloğlu ocağımıza ateş koydu.]

Sevgilinin parlak yanağının gönüldeki yara üzerine taze yara yaktığı söylenen beyitte rûh parlaklığı ve kırmızılığı yönüyle kullanılmış ve ikinci mısradaki etkisi söz konusu edilerek ocağa ateş koymak deyimine yer verilmiştir. Ocağa ateş koymak, yakmak, mahvetmek anlamındadır.

3. Ateş Unsurunun Soyut Kavram Olarak Kullanımı

Şairin yeni ve orijinal fikirlerinin, soyut düşüncelerinin, somut bilgilerle ifade edildiği beyitler de görülmektedir. Bazen soyut ve somut kavramlar yan yana getirilerek bazı beyitlerde teşhis sanatı kullanılmıştır.

Velîk hiss olunur ki o nâz-perverdîn
Derûnu içre bir endişe vü bir âteş var (K.7/10)

[Fakat his olunur ki o naz besleyenin içinde bir endişe ve bir ateş var.]

Beyitte ateş kelimesi görünmeyen, gönlün içinde olan soyut ateş olarak, gönül ateşi olarak kullanılmıştır. Ateş, genellikle âşığın gönlünde bulunmakla birlikte, Nedim'de bu tersyüz edilmiştir. Ancak bu ateş, aşk ateşi olmayıp yine aşığı yakan ateş olmalı. Divan şiirinde endişe ve ateş aşığın içindedir. Nedim ateş kelimesini yalın durumda kullandığı bu beyitte aynı zamanda Sebki Hindî özelliklerinden bir zıtlık örneği sergilemiştir.

Semiy-i cedd-i resûl-ı Hudâ ki lutfundan

Cihanda âteş-i endûh u gam olur gülzâr (K.7/37)

[Allah'ın resulünün ceddinin adaşı ki lütfundan cihanda gam ve düşünce ateşi gülzâr olur.]

Şâir, Vezîr-i A'zam Dâmâd İbrahîm Paşa'yı överken onun adının Allah Resulünün cediti olan Hz. İbrahim'le aynı olduğunu ve lütfunun çok olduğunu söylemekte, öyle ki lütfunun çokluğundan gam ve endişenin ateşi gül bahçesi olur demektedir. Ateş ve gülzar arasındaki ilişkiye de renk bakımından dikkat çekmektedir.

Edeydi âteş-i kahrı bîhârı isti'lâ
Fetîl ü revgan olurdu cezîrelerle bîhâr (K.7/43)

[Kahrının ateşi denizleri istila etseydi adalar fitil, denizler yağ olurdu.]

Kahr kelimesi zorlama, zorla iş yaptıрма, cebir, güç kuvvet anlamlarına geldiği gibi yenme veya yok etme anlamını ve aşırı derecede kederlenme anlamını da taşımaktadır. Hammâmiye Der Sitâyîş-i Vezîr-i a'zam Dâmâd İbrahîm Paşa kasidesinde Nedim onun gücünden bahsetmekte ve âteş-i kahrı derken gücünün ateşin özellikleri gibi olduğunu vurgulamaktadır. Ateş bir anda yakarak yok etme gücüne sahiptir. Kahrının ateşi denizleri istila etseydi adalar fitil, denizler yağ olurdu diyerek bir mübalağa örneği vermiştir.

Şarâb-ı âteşinin keyfi rûyun şu'lelendirmiş
Bu hâletle çerâğ-ı meclis-i mestân mısın kâfir (G.41/6)

[Ateş renkli şarabın keyfi yüzünü ateş gibi kırmızı yapmış, alevlendirmiş. Bu hallerinle sarhoşlar meclisinin mumu (ışığı) mısın kafir?]

Ateş renkli şarabın etkisiyle, verdiği keyifle sevgilinin yüzü kırmızı renk almış. Ateş renkli şarap renk ve verdiği sıcaklık itibarıyla kullanılmıştır. Sevgilinin yüzü muma, çerâğa benzetilmiştir. Bu hâllerinle içkiden mest olmuşların meclisinin mumu musun?

Şikest etdi zücâc-ı tevbemi bir âteşin mey ki
Nasûh ol bâdenin rind-i kadeh-peymâlarındandır (G.43/3)

Ateş renkli içki (şarap) ki tövbe camımı kırdı, Nasuh (nasihat eden, halis temiz bozulması imkânsız tövbe) o badenin sarhoş rintlerindedir.

“Ateş-i tövbe-sûz”, mey ve badeye kinayedir (Rahîm Afîfî; 1391:42). Ateş renkli mey tövbe bozduran olarak kullanılmıştır. Beyitte “âteşin” meyle kullanılmış, meyın ateş renkli oluşu yanında, tövbe bozmada ateş gibi etkili oluşu dikkat çekmektedir.

Bir dem âh etmesem âteşkede-i derd eyler
Cûşîş-i laht-ı ciger zîr-i leb-i hâmûşum (G.84/4)

Ciğerimden kopan kaynama (coşma), susmuş dudacağımın altında. Bir an ah etmesem derdin ateşkedesi eyler. Gönülde, içte olan dert dudak vasıtasıyla ah edilerek ifade edilir. Şair gönlümdeki derdi eğer ah ederek dışarıya çıkarmazsam gönlüm derdin ateşkedesi olur demekle âteşkede-i derd tamlamasına yer vermiştir.

4. Ateş Unsurunun Olumlu Kullanımı

Bazı beyitlerde ateş, yakma yok etme gibi olumsuz kullanımının tersine olumlu olarak kullanılmıştır.

Kola alıp tûfeng-i zer-nişânın âteş etdikde
Felekden kopdu sad tahsin deyü hengâme-i âvâz (Kt.32/14)

[Altın işaretli (gibi) tüfeğini kola alıp ateş ettiğinde yüz aferin diyerek gürültülü ses felekten koptu.]

Sadrazam İbrahim Paşa'nın tüfeğini alıp testiye kırmamasını tasvir ederken şair, "ateş etmek" deyimini kullanmış ve ateş ettiği zaman felekten yüz aferin sesinin gürültüsünü dile getirmiştir. Devrin özelliği olarak tekniğe ait bir aletin ateş etmekle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Ateş etmek olumsuz bir ifade şekli olsa da beyitte güzel bir sebebe bağlandığından olumlu şekilde kullanıldığı düşünülmektedir.

Yetmez mi sana bister ü bâlîn kucağım
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Ateşlik eder sana bu sînemdeki dâğım
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım (M.26/1)

[Sana yatak, yastık olan kucağım yetmez mi? Kuzucağım hava sert oldu koyundan çıkma. Sinemdeki bu yaram sana ateşlik eder. Kuzucağım hava sert oldu koyundan çıkma.]

Sinedeki yara aşığın gönlündeki ateş sonucu oluşmuştur ve ateşin sıcaklığına sahiptir, Ateşlik kelimesi ısıtma özelliği ile kullanılmıştır.

Yine bezm-i çemene lâle fûrûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi
Bülbül ateş saçarak bezme gazel-hân geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi (M.41/1)

[Yine çimen meclisine parlak lale geldi. Müjdeler gülşene ki aydınlatanların (mumların, çerağların) vakti geldi. Bülbül ateş saçarak meclise gazel okuyan geldi. Müjdeler gülşene ki aydınlatanların (mumların, çerağların) vakti geldi.]

"Ateş saçmak" deyimini burada bir yerde bülbülün içindeki ateş yanında; ışık anlamında kullanılmıştır. Bülbülün ateş saçarak gazel-hân olarak meclise geldiği ifade edilmiştir.

5. Ateş Unsurunun Olumsuz Kullanımı

Aşağıdaki beyitlerde ateşlere yakmak, gözüne ateş görünmek, cana ateş bırakmak, ateş bağlamak şeklinde ateşin olumsuz kullanımları yer almıştır.

Tıfl iken dahi fûrûğ-ı hüsnü şeh-âşûb olup
Yakdı kundaktan o âfet âlemi âteşlere (Kt.78/1)

[Tıfl iken dahi şehir karıştıran güzelliğın ışığı o afet kundaktan âlemi ateşlere yaktı.]

Güzelin güzelliğinden bahseden Nedim güzelin çocukken güzelliğinin ışığının şehri karıştırdığını o afetin ta kundakta iken âlemi ateşlere yaktığını söylemekte. "Ateşlere yakmak" birini düşüncelere, üzüntülere sevk

etmek olarak kullanılır. “Kundak”dan kelimesi aynı zamanda sonucunda yakma, yıkma olan kundaklamayı da düşündürmektedir.

Gözüme kasr-ı safâ beyt-i hazen-veş görünür
Bu heyûlâ-yı tasavvur da müşevveş görünür
Şu'le-i âh-ı dil-sûz ile ser-keş görünür
Bâğa sensiz bakamam çeşmime âteş görünür
Gül-i handânı değil serv-i hırâmânı bile (M.8/2)

[Gözüme safâ kasrı hüzün evi gibi görünür. Bu tasavvur edilen şey de karışık görünür. Gönül yakan ahın şulesi(kıvılcımı) ile baş çeken (asi) görünür. Bağa sensiz bakamam gözüme ateş görünür. Gülen gülü değil salınan servi bile.]

Kaybolan Hz. Yusuf'u babası Hz. Yakub bulamayınca insanlardan uzaklaşıp, kendisi için yaptırdığı bir kulübede yaşayıp, ağlamaktan gözleri görmez olmuş. Bu kulübe “hüzünler evi” yani “beyt-i hazen” olarak bilinir. Şair safâ sarayının gözüne hüzünler evi gibi, tasavvur edilen şeyin de karışık göründüğünü söylemekte.

Neşâtî'nin gazeline yazılmış olan bu Tahmîsde “Şu'le-i âh-ı dil-sûz” ve “âteş” birlikte kullanılmıştır. Gülen gül, tam açmış şekliye kırmızı ateş renkli olarak görünür bunun yanında yaz kış yeşilliğini kaybetmeyen servi de şairin gözüne ateş renkli görünmektedir. Şair ateş renkli, kırmızı görünen bir bahçe tasvir etmektedir.

Seyr olup raksı yine dil-ber-i mümtâzların
Yine eflâke çıkar nâleleri sazların
Câna âteş bırakır şu'lesi âvâzların
Müjdeler gülşene kim vakt-ı çırağan geldi (M.41/2)

[Seçkinlerin gönül götüren raksı seyr olup, sazların nâleleri yine feleklere çıkar. Seslerin kıvılcımı cana ateş bırakır. Müjdeler gülşene ki aydınlatanların (mumların, çerağların) vakti geldi.]

Seslerin alevi/yükselmesi cana ateş bırakır. Ateşe ait olan alev kelimesi ses için kullanılmış. Cana ateş bırakmak, heyecanlandırmak, bir düşünceye, endişeye sevk etmektir.

Âkıbet gönlüm esîr etdin o gîsûlarla sen
Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen (G.103/1)

[Sonunda sen gönlümü saçlarla esir ettin, hey ne cadusun ki saçlarla ateş bağladın.]

Büyü tabiatüstü güçler yardımıyla tabiatı etkileyerek olağan üstü sonuçlar elde etme esasına dayanan işlerdir, câdû ise büyü yapan, büyücü demektir.

Divan şiirinde sevgili bir büyücüdür. En büyük büyüsü olan güzelliğiyle âşıklarına sihir yapmış sayılır (Pala,1995:440). Sevgilinin gözü gamzesi, ayva tüyleri gibi saç da büyü kaynağıdır. Sonunda sen saçlarla beni esir ettin, saçlarla bağlanmak kişiye/saçına âşık olmak yanında saçla yapılan büyüyle ona bağlanmak anlamında kullanılmıştır. Saçla yapılan büyüde saç ateşe atılır. Sen ne büyücüsün ki saçlarınla ve yaptığın büyüyle beni kendine bağladın. Saçlarla ateş bağladın derken beni sana bağlarken ateşe saldın, aşk ateşine attın demektir. Ateş bağlamayı büyülemek, bağlamak anlamlarında olumsuz olarak düşündüğümüz gibi divan şiirinin âşıklık geleneği bağlamında olumlu da düşünebiliriz.

6. Ateşin Dört Unsur veya Su Bağlamında Zıtlık Olarak Kullanımı

Sebk-i Hindî üslubunda ele alınan konulara çeşitli yönlerden bakarak birbirine zıt anlam ve mazmunların ortaya çıkmış olduğu görülür. Nedim Divanı'nda dört unsura ait kelimelerin zıtlık anlamında kullanıldığı beyitler de bulunmaktadır.

Ederse âteşi ger terbiyet nem-i lutfu
Dühânî sümbül olup tohm olur içinde şerer (K.13/33)

[Lütfunun nemi eğer ateşi terbiye ederse, dumanı sümbül olup kıvılcım içinde tohum olur.]

Ateş asidir, serkeştir. Lütfunun ıslaklığı eğer ateşi yetiştirirse, eğitirse ki terbiyet kelimesinin eğitirken verilen hafif ceza anlamı da beyitte kendini göstermekte, dumanı sümbül olup, kıvılcım içinde tohum olur. Kıvılcım-sümbül ilişkisi kullanılmıştır. Şekil bakımından duman sümbüle benzetilmiştir. Ateşin yakıcı, yıkıcı özelliğinin yanı sıra dölleyici, olgunlaştırıcı, tatlandırıcı yönü de bulunmaktadır. Aşk ateşi de böyledir, bir taraftan yakar, bir taraftan da büyütür, geliştirir. Ateşin yalın olarak kullanıldığı bu beyitte su- ateş unsuru birlikte kullanılmıştır.

Zihî ser-çeşme-i dil-cûy-ı pâk-i rûh-perver kim
Onun reşkiyle âteşdir derûnu âb-ı hayvânın (Kt.23/1)

[Yüzünün o parlak, gönül alıcı çeşmesine aferin; onun kıskançlığıyla âb-ı hayatın içi ateşle doludur.]

Çeşme tasviri yaparken şair, can besleyen temiz sudan bahsetmekte ve çeşmenin suyunu, can besleyen özelliği ile ölümsüzlük suyuna benzetmektedir. Onun kıskançlığıyla, içeni ölümsüzleştirdiğine inanılan ab-ı hayvanın içinin ateş olduğunu söylemektedir. İçinin ateş olması kişinin kıskançlığından veya üzüntüsünden dolayı acı çekmesidir. Beyitte bir kişileştirme de söz konusudur. Ab-ı hayvana insana ait olan kıskançlık özelliği yüklenmiştir. Ayrıca su sıcak, soğuk oluşu itibariyle de kullanılmıştır. Bu beyitte de ateş yalın olarak kullanılmıştır.

Böyle âteşle gelüp âb gibi geçmekden
Kasdın âzâre mi tatyîb-i dil-i zâre midir (G.17/2)

[Böyle ateşle gelip su gibi geçmekten kasdın incitmek mi yoksa incinmiş gönle iyi davranmak mıdır?]

Ateş yakıcıdır, alevlenince korkunçtur. Kişinin ateşle gelmesi öfkeli, kızgın gelmesi veya karşısındakine sıkıntı vermesidir. Su akıcıdır su gibi geçmek çabukluk ifade eder. Çabukluk hareketi aynı zamanda ateş için de geçerlidir. Ateşin alevlenmesi bir anda gerçekleşir. Ateşi ve ateşin sıcaklığını su söndürür veya soğutur. Nedim sevgilinin gelişini ateşle gidişini ise suyla ilişkilendirmiş, gelişinden sonra çok az süre kalmış olan sevgilinin gitmesini akıp giden suya benzetirken, sevgilinin amacının kendisine eziyet etmek mi yoksa incinmiş gönlünü birazcık onarmak mı olduğunu anlayamadığını söylemektedir. Ateş kelimesi ateşle gelmek olarak kullanılmıştır.

Şu'le serv-âsâ çıkar hâkimden ol yerlerde kim
Pây-mâl-i tevsen-i âteş-hırâmetdin beni (G.161/2)

[Toprağımdan şu'le servi gibi çıkar, o yerlerde ki beni ateş yürüyüşlü atın ayakaltı ettin.]

Beyitte şu'le ve ateş birlikte kullanılmıştır. Ateş kıvılcımı toprağımdan servi gibi çıkar. Servi düzgün, uzun ve yeşildir, şekil bakımından şule serviye benzetilmiş ve renk itibariyle topraktan yükselen yeşil renk görünümü hâkimdir. Beni ateş yürüyüşlü atın ayakaltı ettin. Dört unsurdan ateş ve toprak kullanılmıştır.

Ne denlü germ ise bâzârın âhır hâk-ber-sersin
Bunu ey hâce gör âteşle hâkister husûsunda (G.119/6)

[Pazarın ne kadar sıcak ise sonunda başın üzerinde toprak vardır, ey hâce bunu gör ateşle kül hususunda.]

Pazar alış veriş yeridir. Pazarın sıcaklığı ise hareketliliği ile alakadardır. Bir bakıma dünya da pazar yeridir. Dünyada işlerin istenilen en üst seviyede olması, işlevi germ kelimesiyle ifade edilmiştir. Her ne kadar dünyada dünyalık işlerin iyi olsa da sonuçta senin başında toprak olacaktır, yani ölüp toprak olacaksın. Ey efendi/hoca ateşle kül hususunda bunu gör. Ateş güçlüdür, yakıcıdır, ısı ve ışık verici özelliklerine sahiptir fakat yanma işlevi bittikten sonra geriye kül kalmaktadır ve kül hiçbir zaman ateşin özelliklerine sahip değildir. Dünya işlerindeki güç ateşle ilişkilendirilmiştir. Yukarıdaki beyitte olduğu gibi dört unsurdan ateş ve toprak kullanılmıştır.

Şu'le-i aşkı hevâ-yı dildir efzûn eyleyen
Bâd-zen bâl-i semenderdir bu âteş-hâneye (G.126/5)

[Aşkın ateşinin alevini artıran, gönlün aşırı tutkulu olması ve hevesidir, iştiyaktır. Bu ateşhâneye rüzgâr vuran (ateşin alevini artırmak için yelpazeleyen) semenderin kanadadır, yani gönüldeki iştiyaktır.]

Yine semenderin ateşle birlikte kullanıldığı bu beyitte de aşk ateşinin alevini artıranın gönlün hevesi, arzusu, aşırı tutkusu olduğu söylenmektedir. Beyitte dört unsurdan biri ola hava hem yel, rüzgâr anlamında hem de heves, arzu, istek anlamında tevriyeli kullanılmıştır. Gönül yanması itibariyle ateşhâneye, semenderin kanadı ise yelpaze olması bakımından o ateşin artmasını isteyen ve artıran gönlün havasına benzetilmiştir.

Ateşhâne: Ateş evi anlamındadır. Ateşe tapanların, Mecusilerin ibadethanesi. Kelime; beytu'n-nâr, beytu'n-nirân, ateşlâh, ateşkede, ateşlik, ateşgâh (ateşgeh) gibi isimlerle de kullanılır. Muğların tapınaklarına ve ateşperestlerin ateş yaktıkları yere denir. Ateşkede sözcüğü her zaman övülen veya saygı duyulan bir nesne olan ateş sözcüğünün "kede" ekiyle birleşmesiyle türetilmiştir. Bu şekilde hâne-i ateş (ateşhâne) ateş evi ve terim olarak da "Zerdüştdini bağlılarının kutsadıkları ateşi içinde koruyup sakladıkları yerlerin özel adı" olarak kullanılmıştır. Ateşkedelerden her birinin özgün nitelikleri olup bazılarının kalıntıları günümüze ulaşmıştır (Yıldırım,2006:104).

SONUÇ

Şiirlerinde yaşadığı devrin hayatını, yaşam şeklini zevk, neşe ve coşkunlukla gösteren Nedim, "ateş" unsurunu yalın olarak, bileşik olarak, soyut, somut, olumlu, olumsuz olarak kullanmıştır. Nedim'in şiirinde ateş, bazen gönlün içinde yanan ve yakan "aşk ateşi"dir, rengini bazen kılıca, bazen de şaraba vermiştir. Lalenin içinden parlayan ateştir, "ateşli hu"dur, "gayret ateşi"dir, "şevk ateşi"dir, güçlü "saht ateş"tir. Ateş bazen de Sebki Hindî üslubunun etkisiyle nadir kelime seçimine çalışılıp kullanılan "ateş lehçe", "ateşin lehçe" gibi duyulmamış

bir tamlamada yer almıştır. Dört unsurdan biri olan ateş, diğer unsurlardan olan su, toprak ve hava ile bazı beyitlerde birlikte kullanılmıştır.

“Ateşe bırakmak”, “ateş etmek”, “ateşlere yakmak”, “gözüne ateş görünmek”, “ateşlik etmek”, “ateş saçmak”, “cana ateş bırakmak”, “ateşle gelmek”, “ateş bağlamak”, “ateş etmek”, “ocağına ateş koymak”, “aşk ateşi yakmak” gibi deyimlere de yer vermiştir. Sonuç olarak Nedim şiirinde ateş unsurunu da ustaca ve duyulmamış yeni kullanımlarla birlikte kullanmıştır.

KAYNAKÇA

Affî, Rahîm (1391/2012). *Ferhengnâme-i Şî'rî*. Tahran: 3.Baskı. C.1.

Demirel, Şener (2000). “Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırmalı Tahlili”. F.Ü Sosyal Bilimler Dergisi. C.10. S.2. s.65-89.

Komisyon (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kurtuluş, Rıza (2007). “Örfî -i Şî'râzî”, TDV İslam Ansiklopedisi. C.34. s.96-97. İstanbul: TDV Yayınları.

Macit, Muhsin (1997). *Nedîm Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Onay, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*. (hzl. Cemal Kurnaz) Ankara: Akçağ Yayınları.

Özkan, Mehmet Sadık (2015). *Nedim Divanında Kültür Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pala, İskender; (1995) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Pürcavâdî, Nasrullah (1998). *Can Esintisi, İslâm'da Şiir Metâfiziği*. (çev. Hicabi Kırlangıç) İstanbul: İnsan Yayınları.

Selçuk, Bahir (2005). “Fuzûlî'de Gözyaşı”. Ekev Akademi Dergisi. Yıl: 9. Sayı: 25. (Güz). s.233-246.

Uludağ, Süleyman (1996). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.

Uygun, Mehmet Nuri (2007). “Ney”. TDV İslam Ansiklopedisi. C.33. İstanbul: TDV Yayınları. s.68-69.

Yıldırım, Ali (2002). “Nedim'in Şiirlerinde Somutlaştırma” F.Ü Sosyal Bilimler Dergisi. C.12/2. S.2. s.211-218.

Yıldırım, Nimet (2006). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Ankara: Kabalıcı Yayınevi.

